

ફરિશ્તાઓનો દેખાવ અને રહેઠાણ

ફરિશ્તાઓના રૂપ-રંગ જુદા-જુદા હોય છે : હિન્મત ઉમર ﷺ ની રિવાયત અનુસાર જિબ્રિલ ﷺ એક ગ્રામવાસીના રૂપમાં આવ્યા. રિવાયત એ છે કે અમે લોકો રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની પાસે બેસેલા હતા કે એક માણસ આવ્યો, જેના કપડાં ખૂબ જ સ્વચ્છ અને સફેદ હતા. તેના વાળ ખૂબ જ કાળા હતા. તેના પર મુસાફરીની કોઈ અસર વર્તાતી નહોતી, અને તે અમારા સૌ માટે અજાણ્યો હતો. તેણે રસૂલુલ્લાહ ﷺ ને ઈસ્લામ, ઈમાન, એહસાન (ઉપકાર, ઉત્કૃષ્ટ વ્યવહાર) અને કયામત અને તેની નિશાનીઓ વિશે પ્રશ્નો કર્યા. હિન્મત ઉમર ﷺ કહે છે કે તે પછી તે ચાલ્યો ગયો. થોડી વાર પછી રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું : “હે ઉમર ! જાણો છો, આ પૂછવાવાળો કોણ હતો ?” હિન્મત ઉમર ﷺ એ કહ્યું : “અલ્લાહ અને તેના રસૂલ જ વધારે સારું જાણો છે.” આપ ﷺ એ ફરમાવ્યું : “આ જિબ્રિલ હતા, તમને તમારો દીન (ધર્મ) શીખવાડવા આવ્યા હતા.” (મુતાફિક અલયહિ)

હિન્મત જિબ્રિલ ક્યારેક ફરિશ્તાના રૂપમાં પણ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની પાસે આવ્યા હતા. વહી (દિવ્ય પ્રકાશના)ની સ્થિતિ બતાવતાં રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું કે ક્યારેક જિબ્રિલ ફરિશ્તાના રૂપમાં પણ આવતા હતા અને મારા સાથે વાતો કરતા હતા અને જે તેઓ કહેતા હતા તેને હું યાદ કરીને સુરક્ષિત કરી લેતો હતો. (મુતાફિક અલયહિ)

હિન્મત ઈબ્રાહિમ ﷺ ની પાસે જે ફરિશ્તાઓ મહેમાન બનીને આવ્યા હતા તે માનવ રૂપમાં આવ્યા હતા. કુર્અનમાં છે કે –

٤٦) هَلْ أَنِّيَ حَدِيثُ صَيْفٍ إِبْرَاهِيمَ الْمُكَرَّمِينَ إِذَا دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَّمَ قَوْمٌ
 مُنْكَرُونَ ٤٧) فَرَأَى إِلَيْهِ أَهْلَهُ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ٤٨) فَقَرَبَ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ
 فَأَوْحَسَ مِنْهُمْ خِيْفَةً فَأَلْوَأُ لَا تَخَفَّ وَبَشَرُوهُ بِعُلَمَاءِ عِلَمٍ ٤٩) الذاريات: ٢٤ - ٢٨

અનુવાદ : “હે નબી ! ઈબ્રાહિમના પ્રતિષ્ઠિત મહેમાનોની શિખામણ પણ તમને પહોંચી છે ? જ્યારે તે તેના પાસે આવ્યા, તો કહ્યું - તમને સલામ છે. તેણે કહ્યું - તમને લોકોને પણ સલામ છે. કંઈક અજાણ્યા જેવા લોકો છે. પછી તે ચુપકેથી પોતાના ઘરવાળાઓની પાસે ગયો અને એક (શેકેલું) મોટું તાજું વાઇરરું લાવીને મહેમાનોની સામે પ્રસ્તુત કર્યું. તેણે કહ્યું - તમે લોકો ખાતા નથી ? પછી તે પોતાના મનમાં તેમનાથી ડર્યો. તેમણે કહ્યું - ડર નહીં, અને તેને એક જ્ઞાની પુત્રના જન્મની ખુશખબર સંભળાવી.”

(સૂર: ઝારિયાત, આ. ૨૪-૨૮)

એ જ રીતે હિન્મત જિબ્રિલ હિન્મત મરયમ ﷺ ની પાસે માનવ રૂપમાં પધાર્યા અને હિન્મત મરયમને હિન્મત

ઈસા ﷺ ની શુભસૂચના આપી. અલ્લાહ તુઆલાએ ફરમાવ્યું :

﴿فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحًا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾ ١٧ مરિમ:

અનુવાદ : “આ સ્થિતિમાં અમે તેના પાસે પોતાની રૂહ (જિબ્રિલ)ને મોકલ્યા અને તે તેના સામે એક સંપૂર્ણ માનવીના રૂપમાં પ્રગટ થઈ ગયો.” (સૂર: મરયમ, આ. ૧૭)

એ જ પ્રમાણે હદ્દીસમાં છે કે ફરિશ્તા માનવ રૂપમાં આવ્યો, જેમાં કોઢવાળા, લંગડા અને આંધળાનો પ્રસંગ વજનવવામાં આવ્યો છે કે બની ઈસરાઈલમાં એક કોઢવાળો, એક લંગડો અને એક આંધળો હતો. અલ્લાહ તુઆલાએ તેમની પરીક્ષા લેવાની ઈચ્છા કરી, અને ફરિશ્તાને માનવ રૂપમાં એ ત્રણેય પાસે મોકલ્યો. ફરિશ્તાએ કોઢવાળા વ્યક્તિને પૂછ્યું કે પોતાની પસંદની વસ્તુ બતાવો. તેણે કહ્યું - સુંદર રંગ, સુંદર ચામડી ઈચ્છું દું અને ચાહું દું કે કોઢની જે સ્થિતિનો સામનો કરી રહ્યો છું તેમાંથી નીકળી જાઉં, જેથી લોકો મારાથી ઘૃણા ન કરે. ફરિશ્તાએ તેને સ્પર્શ કર્યો અને તે સાજો-સમો થઈ ગયો. (મુતાફિક અલયહિ) અલ્લાહ તુઆલાએ ફરિશ્તાઓને એ શક્તિ અને સામર્થ્ય પ્રદાન કર્યું છે કે તે જે રૂપ ઈચ્છે, અપનાવી શકે છે.

ફરિશ્તાઓનું રહેઠાણ : હિન્દુ અભૂત જર થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«إِنَّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ، وَأَسْمَعُ مَا لَا تَسْمَعُونَ أَطْتَ السَّمَاءُ، وَحُقًّ لَهَا أَنْ تَنْطَلِّ مَا فِيهَا مَوْضِعٌ
أَرْبَعُ أَصَابِعٍ إِلَّا وَمَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتُهُ سَاجِدًا لِلَّهِ» (الترمذી ، ابن ماجہ)

અનુવાદ : ‘‘હું જે કંઈ જોઉં દું તે તમે નથી જોતા અને એ બધું સાંભળું દું જે તમે નથી સાંભળતા. આકાશમાંથી કંઈક તરડાવાનો અવાજ આવે છે અને તેણે તરડાવું જ જોઈએ, કેમ કે આકાશમાં ચાર આંગળી જેટલી જગ્યા પણ એવી નથી, જ્યાં કોઈ-ને-કોઈ ફરિશ્તો હજાર ન હોય અને તેની પેશાની અલ્લાહ સમક્ષ સિજદામાં જુકેલું ન હોય. (તિરમિઝી, ઈધ્ને માજા)

મેઅરાજવાળી હદ્દીસમાં છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

«فَرُفِعَ لِي الْبَيْتُ الْمَعْمُورُ، فَسَأَلْتُ جِبْرِيلَ، فَقَالَ: هَذَا الْبَيْتُ الْمَعْمُورُ يُصَلَّى فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعُونَ
أَلْفَ مَلَكٍ» (مત્ફુق عل્યિ)

અનુવાદ : ‘‘પછી મને બેતુલ-મા’મૂર બતાવવામાં આવ્યું. મેં તેના વિશે જિબ્રિલને પૂછ્યું, તો તેમણે કહ્યું કે આ બેતુલ-મા’મૂર છે, અહીં દરરોજ સિતેર હજાર ફરિશ્તાઓ નમાજો પડે છે.’’ (મુતાફિક અલયહિ)

ફરિશ્તાઓની નમાજ : અલ્લાહ તુઆલાએ ફરમાવ્યું :

١٠ ﴿ وَالصَّنَدَقَتِ صَفَّا ۖ ۱١ ﴿ فَالرَّجَرَتْ رَجَرًا ۖ ۱٢ ﴿ إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ ۖ ۱٣ ﴿ الصَّافَاتِ : ١ - ٤ ﴾

અનુવાદ : “એક-પછી-એક પંક્તિઓમાં કતારબદ્ધ બહેનારાઓના સોગંદ ! પછી તેમના સોગંદ, જેઓ ધાક-ધમકી આપનારા છે ! પછી તેમના સોગંદ, જેઓ બોધ-વચન સંભળાવનારા છે. તમારો વાસ્તવિક ઉપાસ્ય બસ એક જ છે.” (સૂરફ સાફ્ફાત, આ. ૧-૪)

અલ્લાહ તુઆલાએ આ આયતમાં કતારબદ્ધ રહેનારાઓના સોગંદ ખાધા છે. આનાથી તાત્પર્ય ફરિશ્તાઓ છે, જેઓ અલ્લાહ સમક્ષ નમાજ અને તેની ઈબાદત માટે કતારબદ્ધ ઉભા રહે છે. રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ સહાબાને કહ્યું :

«أَلَا تَصُوفُونَ كَمَا تَصُوفُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟» فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَكَيْفَ تَصُوفُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟
قال: «يُتَمُّونَ الصُّفُوفَ الْأُولَى وَيَتَرَاصُونَ فِي الصَّفَّ» (مسلم).

અનુવાદ : “જે રીતે ફરિશ્તાઓ પોતાના રબની સામે હરોળ બનાવે છે, એ જ રીતે તમે કેમ નથી કરતા ?” સહાબા કિરામે પૂછ્યું કે ફરિશ્તાઓ કેવી રીતે હરોળ બનાવે છે ? આપ સલ્લ.એ ફરમાવ્યું : “પહેલા એક હરોળ પૂરી કરે છે, પછી બીજી અને પરસ્પર મળીને ઉભા રહે છે.” (મુસ્લિમ)

અલ્લાહ તુઆલાએ ફરિશ્તાઓની સ્થિતિ બતાવતાં કુઅની-કરીમમાં ફરમાવ્યું :

١٦٦ - ١٦٥ ﴿ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّابَوْنَ ۖ ۱٦٥ ﴿ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَيْحُونَ ۖ ١٦٦ ﴿ الصَّافَاتِ : ١٦٥ - ١٦٦ ﴾

અનુવાદ : “અને અમે કતારબદ્ધ સેવકો છીએ અને તસ્ખીછ (ગુણગાન) કરવાવાળા છીએ.”

(સૂર: સાફ્ફાત, આ. ૧૬૫-૧૬૬)

હજરત ઉમર બિન ખતાબ ﷺ ની સ્થિતિ એ હતી કે જ્યારે ‘ઈકામત’ કહેવામાં આવતી, તો તેઓ લોકોના તરફ રૂખ કરીને ઉભા થઈ જતા અને કહેતા કે ‘સફ’ (કતાર) સીધી કરો, બરાબર-બરાબર ઉભા થઈ જાઓ, અલ્લાહ તુઆલા ઈશ્છે છે કે કતારબદ્ધ રહેવામાં તમે ફરિશ્તાઓનું અનુકરણ કરો, પછી તેઓ વાળી આયત પઢતા અને લોકોના તરફ ઈશારો કરીને કહેતા કે ફલાણ ! તમે જરા પાછળ જતા રહો, ફલાણ ! તમે સહેજ આગળ આવી જાઓ, પછી તેઓ ઈમામતની જગ્યા પર આવતા અને ‘તકબીર’ કહીને નમાજ શરૂ કરતા.

ફરિશ્તાઓ અલ્લાહથી ડરતા રહે છે : ફરિશ્તાઓ અલ્લાહ તુઆલાથી હંમેશા થરથરતા અને ધૂજતા રહે છે.

એક બંદો અલ્લાહ તુઅલાથી જેટલો નિકટ હોય છે, એટલો જ તેનાથી ડરે છે. ફરિશ્તાઓનું આ ડરવું એ કારણસર નથી હોતું કે તે તેમની ભૂલોની સજા આપશે. ફરિશ્તાઓ તો નિર્દેખ હોય છે. આ ડર અલ્લાહની મહાનતા અને તેના પ્રતાપના કારણે હોય છે. જે અલ્લાહના જેટલો નજીક હોય છે, તે અલ્લાહના પ્રતાપ અને મહિમાથી એટલો જ વાકેફ હોય છે અને એ જ કારણે તે ડરતો રહે છે. હારિસ મહાસભી ﷺ ફરમાવે છે કે અલ્લાહના નિકટવર્તીઓ ચાહે ફરિશ્તાઓ હોય કે પયગંબરો, અલ્લાહ તુઅલાથી તેની મહાનતા અને પ્રતાપના કારણે ડરે છે, જો કે તેઓ તેના અજાબ (યાતના)થી સુરક્ષિત હોય છે. એક વાર હઝરત જિબ્રિલ રસૂલુલ્લાહ ﷺ ની પાસે આવ્યા અને પૂછ્યું કે તમે લોકો બદ્રના યુદ્ધમાં સામેલ સાથીઓને પોતાના પૈકી કેવા ગણો છો ? રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું : અમે તેમને મુસલમાનોમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણીએ છીએ. હઝરત જિબ્રિલે કહ્યું કે એ જ પ્રમાણે અમે પણ એ ફરિશ્તાઓને શ્રેષ્ઠ માનીએ છીએ, જેઓ બદ્રના યુદ્ધમાં સામેલ થયા હતા. (બુખારી) ફરિશ્તાઓના પણ દરજાઓ છે. તેમના સરદારો આ પ્રમાણે છે : જિબ્રિલ, મીકાઈલ, ઈસરાફીલ, મલિકુલ-મૌત. આમાંથી દરેકનું પોતાનું એક કામ છે, જેને તેઓ અલ્લાહના આદેશથી કરે છે. હઝરત આઈશા ﷺ ને પૂછવામાં આવ્યું કે જ્યારે રસૂલુલ્લાહ ﷺ રાત્રે તહજજુદની નમાજ પઠતા, તો કઈ વસ્તુથી શરૂ કરતા. તેમણે બતાવ્યું કે જ્યારે આપ ﷺ નમાજ માટે ઉભા થતાં, તો સૌપ્રથમ આ દુઆ પઠતા :

«اللَّهُمَّ رَبِّ جَبْرِيلَ، وَمِيكَائِيلَ، وَإِسْرَافِيلَ، فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلُفُونَ، اهْدِنِي لِمَا اخْتَلَفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ إِذْنِكَ، إِنَّكَ تَهْدِي مِنْ شَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (مسلم)

અનુવાદ : “હે અલ્લાહ ! હે જિબ્રિલ, મીકાઈલ, ઈસરાફીલના રખ ! હે ધરતી અને આકાશનું સર્જન કરવાવાળા ! હે જાહેર અને ધૂપાને જાણવાવાળા ! તું પોતાના બંદાઓના એ મામલાઓમાં નિર્ણય કરે છે, જેમાં તેઓ મતભેદ કરે છે. જુદા-જુદા મામલાઓમાં મારું પણ તું સત્ય તરફ પોતાની વિશેષ અનુમતિથી માર્ગદર્શન કર. નિઃશંક, તું જ જેને ધૂઢ્યે છે સીધા માર્ગ તરફ દોરવણી કરે છે.” (મુસ્લિમ)

આ હદ્દિસોથી સમજી શકાય છે કે અલ્લાહના સમીપ ફરિશ્તાઓના જુદા-જુદા દરજાઓ છે અને ઉપરોક્ત ફરિશ્તાઓને અલ્લાહના ત્યાં વિશેષ સ્થાન પ્રાપ્ત છે. હઝરત જિબ્રિલ જેમનું એક નામ ‘રૂહુલ કુદુસ’ પણ છે, કે અલ્લાહ તુઅલાએ કુર્અનમાં શક્તિ અને અમાનતના ગુણોથી વિભુષિત કર્યા છે. ફરમાવ્યું :

﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَوْمِرٍ ١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٌ ٢٠﴾ مُطَاعٌ شَمَّ أَمِينٌ ٢١﴾ التકوير: ١٩-٢١﴾

અનુવાદ : “આ વાસ્તવમાં એક મહાન પયગંબરનું કથન છે, જે ખૂબ શક્તિ ધરાવે છે, અર્શવાળાના ત્યાં ઉચ્ચ દરજાઓ છે, ત્યાં તેનો આદેશ માનવામાં આવે છે, તે વિશ્વસનીય અને પ્રમાણિક છે.”

(સૂર: તકવીર, આ. ૧૮-૨૧)

તેમની જવાબદારી અત્યંત ઉચ્ચ છે. તેઓ અલ્લાહ ત્રાલા અને પયગંબર વચ્ચે એલચીની હેસિયત રાખે છે. તેઓ નભીઓની પાસે અલ્લાહની વહી અને તેનો સંદેશ લઈને આવે છે. ફરમાવ્યું :

﴿وَلِنَّهُ لَنَزَّلَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ ١٩٢ ﴿ نَزَّلَ بِهِ الرُّوحُ أَلَّا مِنْ أَمْنَدِرِينَ ﴾ ١٩٣
الشّعراًء: ١٩٢ - ١٩٣

અનુવાદ : “આ સૃષ્ટિના રબની અવતરિતરિત કરેલ વસ્તુ છે. તેને લઈને તારા હૃદય પર અમાનતદાર રૂહ ઉતરી છે, જેથી તું એ લોકોમાં સામેલ થાય, જેઓ (અલ્લાહ તરફથી અલ્લાહના બંદાઓને) સચેત કરવાવાળા છે.” (સૂર: શુભ્રા, આ. ૧૮૨-૧૮૪)

હદ્દીસ શરીફમાં છે કે તેઓ મેઅરાજના સફરમાં રસૂલુલ્લાહ ﷺ ના સાથી રહ્યા અને સાથે-સાથે ‘સિદ્રરતુલ મુન્તાહ’ સુધી ગયા. એ જ પ્રમાણે હજરત મીકાઈલ ﷺ છે, જેમની જવાબદારી વર્ષની વ્યવસ્થા છે, એ વર્ષ જેના પર તમામ વનસ્પતિ, પશુ-પક્ષીઓ અને સમગ્ર માનવ-જાતનો આધાર છે. ઈસરાઈલ ﷺ એ છે, જેમના દ્વારા ‘સૂર’ (પ્રલયના રણાંશિંગા)માં ફૂક મારવાથી બધા લોકો કયામતના દિવસે ઊભા થઈ જશે. અલ્લાહ ત્રાલાએ ફરમાવ્યું :

﴿فَإِذَا فُتحَ فِي الصُّورِ نَفَخَةٌ وَحِدَةٌ ﴾ ١٤ ﴿ وَجَمِيلٌ الْأَرْضُ وَالْجَبَالُ فَدَكَّا دَكَّةً وَحِدَةً ﴾ ١٥ ﴿ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴾ ١٦ - ١٣
الحّاقّة: ١٣ - ١٦

અનુવાદ : “પછી જ્યારે એક વાર રણાંશિંગામાં ફૂક મારી દેવામાં આવશે અને ધરતી અને પહાડોને ઉઠાવીને એક જ પ્રધારથી ચકનાચૂર કરી દેવામાં આવશે, એ દિવસે એ ઘટિત થનાર ઘટના ઘટિત થઈ જશે. એ દિવસે આકાશ ફાટી જશે અને તેના બંધનો ઢીલા પડી જશે.” (સૂર: હાક્કા, આ. ૧૩-૧૬)

મલિકુલ-મૌત, અર્થાત્ મૃત્યુનો ફરિશ્તો, તો તેનું કામ આત્માઓને કબજે કરવાનું છે.

